

KAZVİNÎ, Zekeriyâ b. Muhammed

KAZVİNÎ, Zekeriyâ b. Muhammed
(زکریا بن محمد القزوینی)

Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvînî (ö. 682/1283)

Ünlü coğrafyacı.

[

Rebîülâhir 598'de (Ocak 1202) Kazvin'de doğdu. Ensârî ve Enesî nisbeleriyle de anımasından soyunun ensardan Enes b. Mâlik'e dayandığı anlaşılmaktadır. Gençlik yıllarda tâhsîl için Dîmaşk'a gitti ve orada Muhyîddin İbnü'l-Arâbî ile tanıştı (630/1233). Öğrenim hayatıyla ilgili pek az bilgi bulunmakla birlikte Âşârû'l-bilâd ve aħbârû'l-ibâd adlı eserinin çeşitli yerlerinden ve 'Acâ'ibü'l-mâhlükât'ın müellif nüshasının kenarındaki bir kayıttan Musul'da Esîrüddin el-Ebherî'nin öğrencisi olduğu ve onu hendese ilmine en büyük üstat olarak tanıdığı öğrenilmektedir. Halife Müstansır-Billâh döneminin (1226-1242) sonlarına doğru Bağdat'a gitti ve Hille kadılığına tayin edildi. 652 (1254) yılında da kendisi istemediği halde Vâsit kadılığına getirildi. Bu görevde iken Bağdat Hûlâgû tarafından ele geçirildi (656/1258). Kazvînî Vâsit'ta vefat etmiş (7 Muharrem 682/7 Nisan 1283) ve cenazesi Bağdat'a götürülerek orada toprağa verilmiştir. Batılılar'ın "Araplar"ın Plinius'u dedikleri Kazvînî'nin eserlerini kaleme alırken kullandığı malzeme kendi gözlemlerinden çok o dönemde yaygın olan ve Helenistik çağdan intikal eden bilgilere, ayrıca gezgin ve tâcirlerden istiktiklerine dayanır.

Eserleri. 1. 'Acâ'ibü'l-mâhlükât* ve ġarâ'ibü'l-mevcûdât. Günümüze ulaşan iki eserinden biri ve daha meşhuru olup İlhanlı veziri, münşî ve tarihçi Atâ Melik Cüveyîn'ye sunulmuştur. Kahire'de tâhîsiz bir baskısı yapılan eser Wüstenfeld tarafından neşredilmiş (Göttingen 1848), ayrıca Demîrî'nin Hayâtü'l-hâyevân'ının kenarında (Kahire 1305) ve sonunda (Kahire 1398/1978) basılmıştır. Hermann Ethé eseri Almanca'ya çevirmiştir (Leipzig 1868). Eserin Farsça ve Türkçe'ye de çeşitli tercümleri yapılmıştır. 2. Âşârû'l-bilâd ve aħbârû'l-ibâd. Bir önsöz ve üç mukaddimedden sonra yedi iklimin ele alındığı bir coğrafya kitabıdır. Aralarında Ebû Hâmid el-Gîrnâtî, İbnü'l-Fâkih, Yâkût el-Hamevî, İbnü'd-Delâî, Ebû Dülef el-Hazreçî, Bîrûnî ve Mes'ûdî'nin eserlerinin de bulunduğu kırk dolayında kaynaktan istifade edilerek yazıldığı anlaşı-

lan eserin önsözünde yeryüzü şekilleri, iklim çeşitleri, milletler ve ülkeler hakkında çeşitli bilgiler verilmekte, ayrıca her bölgedeki canlı ve cansız varlıkların sahip oldukları özelliklere, ilginç olaylara ve târihi şâhsiyetlere dikkat çekilerek yer yer bu şâhsiyetlere ait menkibeler anlatılmaktadır. Coğrafya kadar kültür tarihi açısından da önem taşıyan eserin birinci mukaddimesinde insanın sosyal bir varlık olduğu ve sosyalitesini ancak bir topluluk içinde gerçekleştirebileceği, bunun için de mesleklerin ve iş bölümünün gerekliliği üzerinde durulur. İkinci mukaddimedede yeryüzünün çeşitli coğrafi bölgelere ve farklı iklimlere ayrılmışının varlık türleri üzerindeki etkileri, üçüncü mukaddimedede Bîrûnî kaynak gösterilerek yer kûrenin ekvatorla nasıl iki yarımküreye ayrıldığı, kuzey ve güney yarımkürelerin iklim açısından arzettikleri özellikler ve meskûn bölgeler hakkında bilgi verilir. Müellif yedi iklimin coğrafi dağılımını, her birinin saat farklarını, enlem ve boylam açısından konumlarını izah ettikten sonra bu bölgelerde yer alan başlıca şehirleri alfabetik düzen içinde tanıtır ve bu arada tarihleri, ilmî ve kültürel hayatlarıyla ilgili ilginç tesbitlerde bulunur. Eser, Anatolu'nun birçok şehir ve kasabası ile Orta Asya Türk boyları hakkında geniş bilgi vermesi açısından da önemlidir. Âşârû'l-bilâd'ın ayrı ayrı kaleme alınmış iki şekli bulunmaktadır. Bunlardan ilki 661'de (1263) telif edilen 'Acâ'ibü'l-büldân (Berlin, Staatsbibliothek, nr. 6043), ikincisi 674 (1275) tarihli Âşârû'l-bilâd ve aħbârû'l-ibâd'dır. İlim âleminden asıl itibar gören ve Wüstenfeld tarafından neşredilen edisyon (*Geography / Cosmography, II: Âthâr al-bilâd*, Göttingen 1848) ikincisidir. Dâru Sâdîr'in baskısı (Beyrut 1380/1960) Wüstenfeld neşrinin tîpkâsimı mahiyetindedir. Âşârû'l-bilâd, 806 (1403) yılında Abdürreşîd b. Sâlih b. Nûrî et-Tabîb el-Bakûvî tarafından *Telhîşü'l-Âşâr ve 'acâ'ibü'l-meliki'l-kâhhâr* adıyla özetlenmiş, Joseph de Guignes, Farsça'ya da çevrilmiş olan bu telhîsin Fransızca bir tercümesini neşretmiştir (*Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, Paris 1788, II, 386-545). *Telhîşü'l-Âşâr*'ı ayrıca Ziyâeddin Bünyatof tâhîkli metin halinde yayımlamıştır (Moskova 1971). Âşârû'l-bilâd'ın XVII. yüzyılda Muhammed Murad b. Abdurrahman tarafından yapılan Farsça tercümesi neşredilmiş (Tahrîn 1371 h.s.), eserdeki Türkler'le ilgili bazı kısımlarda Ramazan Şeşen tarafından Beyrut 1960 baskısı-

na dayanılarak Türkçe'ye çevrilmiştir (bk. bibl.).

Zirikî, Kazvînî'ye *Hîtaṭu Miṣr* adında bir eser daha nisbet etmekteyse de (*el-Ā'lâm*, III, 46) diğer kaynaklarda buna rastlanmamaktadır. *Müfidü'l-ʻulûm ve mübîdü'l-hümûm* adlı eserle (Kahire 1310, 1323, 1331, 1353; Dîmaşk 1323) onun bir bölümü olan *el-Mekârim ve'l-mefâhir* (Kahire 1354) adındaki risâle Ebû Bekir el-Hârizmî'ye nisbet edilerek birçok defa yayımlanmışsa da M. Abdulkâdir Atâ eserin Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî'ye ait olduğunu ispat etmiş ve dört yazma nûşasına dayanarak ilmî nesrinin gerçekleştirmiştir (Beyrut 1405/1985).

BİBLİYOGRAFYA :

Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *Âşârû'l-bilâd*, Beyrut, ts. (nşr. Dâru Sâdîr), İbnü'l-Fuvâti, *Telhîş Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dîmaşk 1963, IV/2, s. 725; Safedî, *el-Vâfi*, XIV, 206; İbn Taġriberdî, *el-Menhâlu's-ṣâfi*, V, 365; Ali Paşa Mübârek, *el-Hîtaṭu'l-Tevfîkîye*, Kahire 1306, X, 83; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1507-1508; Brockelmann, *GAL*, I, 481; *Suppl.*, I, 882-883; Zirikî, *el-Ā'lâm* (Fethullah), III, 46; Azzâvî, *et-Ta'rîf bi'l-mû'errihîn fi 'ahdi'l-Moġol ve'l-Tûrkîmân*, Bağdad 1376/1957, I, 114-116; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 868-870; S. Maqbul Ahmad, "al-Qazwîni", *DSB*, XI, 230-233; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılara Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s. 144-152; M. Kowalska, "The Sources of al-Qazwîni's Âthâr al-Bilâd", *FO*, VIII (1967), s. 41-48; Streck, "Kazvînî", *IA*, VI, 528-532; T. Lewicki, "al-Kazwîni", *EI²* (ing.), IV, 865-867.

[A] CEVAT İZGİ

KAZZÂZ

(القازّ)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. Ahmed el-Kazzâz el-Kayrevânî et-Termîmî en-Nâhvî (ö. 412/1021)

Arap dili âlimi, edip ve şair.

321 (933) veya 322 yılında Kayrevan'da doğdu. Kazzâz el-Kayrevânî ve Kazzâz en-Nâhvî diye tanınır. Öğrencisi İbn Reşîk'in onu hiçbir eserinde "Kazzâz" (ipekçi) lakabıyla anmaması, ayrıca diğer kaynaklarda ipekçilikle meşgul olduğunun kaydedilmemesi bu kelimenin "Kuzzâz" (kusursuz, nazik, kibar) olabileceğini düşünürmektedir.

Kazzâz, Kayrevan'da Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed ed-Derâvînî, Ebû'l-Kâsim İbnü'l-Vezzân İbrâhim b. Osman el-Kayrevânî ve Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebû Sehi el-Huşenî gibi âlimlerden lu-